

городского повседневности позднего средневековья: коммуникации, материальный мир, питание, болезни, развлечения, гендер, семья, возрастные группы.

Ключевые слова: Дж. Чосер, “Кентерберийские рассказы”, повседневная жизнь, средневековый город, Англия.

Summary

The article is devoted to the history of the medieval city on the basis of interpretation of “Canterbury Tales” by J. Chaucer. The author addresses the problem of the literary work as a historical source. He analyzes everyday urban scenes of Late Middle Ages: communications, material world, nutrition, diseases, entertainment, gender, family, age groups.

Keywords: J. Chaucer, “Canterbury Tales”, everyday life, medieval town, England.

УДК 821.161.2–1.09

Витрикуш Г.І.,
аспірант,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

ОБРАЗ МАТЕРІ МІСТ РУСЬКИХ ЯК СВДКА МИНУЛОГО В ТВОРЧОСТІ І. ДРАЧА ТА Б. ОЛЙНИКА

З розвитком цивілізації і зростанням кількості міст в поезії, як і у всіх сферах життя, з'являються урбаністичні мотиви. Якщо в епоху Середньовіччя в пасторалях і пастуших піснях оспівувалася ідилія безтурботного селянського життя в єднанні й гармонії з природою, то в новий і новітній час поети починають творити оди й присвяти місту. З'являється свого роду антипод до села. Серед різноманітних локальних образів вагоме місце у творчості українських поетів різних поколінь відводиться Києву – столиці України й найважливішому пункту культурного, політичного, громадського, релігійного, економічного життя суспільства. Причиною цьому виступає як пов'язаність особистої долі з Києвом, так і загальнонаціональне значення матері міст руських як духовної скарбниці й оберегу нації.

Упродовж багатомістової історії існування столяного граду та української поезії поети часто вдавалися до побічної згадки про Київ, який відіграв роль у чиємусь житті чи де просто мала місце значима для громадськості подія тощо; іноді йому приділялося трішки більше уваги, однак його образ, якщо і був піднесений до художнього рівня, то виступав другорядним. Тільки із розвитком художніх засобів, стилів, форм, напрямів і т.п. поети починають використовувати безпосередній образ міста Києва. Зокрема, знаходимо присвяти матері міст руських у поетичному доробку модерністів-неокласиків: М. Рильського, Ю. Клена, М. Зерова, В. Сосюри тощо. Ю. Андрусенко досліджував образ Києва в поезії М. Рильського, В. Зварич – в творах М. Зерова. У новітній поезії мотиви історичного минулого України до і після існування Київської Русі простежуються у творчості П. Мовчана “Старокиївський триптих”, М. Руденка “Київ XVI століття” та інших.

Метою нашого дослідження є поставити акценти не стільки на оспівуванні краси і величі Києва, стільки на використанні поетами-шістдесятниками образу столиці України як важливого історико-культурного центру, який виступає свідком величного й кривавого минулого, голосом волаючого сьогодення й мостом у майбутнє, як одного із засобів вияву історизму художнього мислення поетів покоління шістдесятих; розкрити самотність і ціннісне значення вибраних творів Івана Драча та Бориса Олійника, в яких образ Києва є ключовим.

1. **Іван Драч.** Любов Івана Драча до матері міст руських засвідчують уже самі назви його поетичних збірок та окремих творів – “Київське небо” (1976), “Київський оберіг” (1983), вірші “Іван Франко у революційному Києві 1905 року”, “Ніко Піросмані проїздом у Києві” тощо.

Чимало поезій І. Драча на історичну тематику мають алюзії і прямі асоціації з подіями Другої світової війни. Серед цих творів можна виділити ті, які безпосередньо стосуються власне столиці України: описують буремні події на її території, становище мешканців, їхній фізичний і душевний стан – “Київське небо”, “Київська легенда”. Поезії різні за естетичним наповненням, образністю, відтворенням подій відносно недавнього часу, що відгукуються досі. У вірші “**Київське небо**” звучить непохитна віра у перемогу радянських військ. Тверде переконання автора викликане логічною закономірністю процесів у світі й посиленням на історичне минуле рідного краю, а саме на багато чисельні факти перемог над нападниками і стійкість матері міст руських, принаймні в часи Київської Русі. Поет не дарма вдається до проведення паралелей у співставленні історичних колізій, зокрема порівнюючи події Другої світової війни із часами Київської Русі, адже таким чином виявляється його повага до славного минулого й підсвідомого прагнення до відродження Києва як історико-культурного і політико-економічного центру міцної і незалежної держави.

Поглибленням теми повернення до руської слави й величі Києва можна назвати поезію “**Київська легенда**”, у якій на боротьбу з німецькими загарбниками стають засновники Києва власною персоною – Кий, Щек, Хорив та їхня сестра Либідь. Як це передано через засіб метонімії, відважний дух предків упродовж століть зберігся і в сучасниках – посивілі брати перевозять наших через Дніпро, незважаючи на небезпеку власної загибелі. Як і 15 століть тому, незважаючи на розвиток засобів пересування й зведення мостів, перевозять човном через річку. І перевозить не хто-небудь, а сам легендарний засновник столиці. В образах Кия, Щека і Хорива і Либіді, завдяки праці яких з'явився Київ як місто, втілено тих людей-сучасників, завдяки праці яких, а саме рятунку рідного народу від німецько-фашистських загарбників, Київ не зникне з лиця Землі як населений пункт й історичний центр України.

Епітетами й метафорами (“*смолою століть просмалились*” човни, “*весла століть*” [1, 289]), І. Драч вказує на загартованість воїнів упродовж століть, на їхню витримку й ціль боротися до кінця, на непохитну віру в перемогу. Через алегорію й символізм – “*Шугає тевтонський над Либіддю птах*” [1, 289] (тут ми можемо

уявити двояку картину: птаха, котрий несамовито літає над річкою, і віщуна лиха, котре нависло над закутою в кайдани дівчиною, в образі якої втілена краса і невинність всього народу) – передано образ горя й небезпеки, яка загрожує Києву. Порівняння *“Повішені дзвонять, мов київські дзвони”* [1, 289] нагадує і про пізнання істини сучасниками, незалежно від намагання її приховати, і про невмирущість її у пам'яті нащадків; і водночас це заклик чути правду і діяти. Багатства метафори (як от *“стогне підпалений університет”* [1, 290]) не достатньо поетові для опису страшних реалій війни, тому він вдається до використання умовчання (*“Які ж бо дими Київ наш облягли...”* [1, 290]) та риторичного запитання (*“Як пекла два роки – то скільки ж золи?!”* [1, 290]).

Як символ перемоги, розгортається наступна і заключна сцена: Кий напуває генерала Ватутіна священною водою з Дніпра, що уособлює вікове джерело життя і сили наших пращурів, зв'язок з минулим і на його ґрунті надію на виборене потом і кров'ю майбутнє. Продовження мотиву святої води, що омиває гріхи, і завдяки зливу води з двох рік єднуються два народи.

Роздумуючи над сучасним і майбутнім Києва, неможливо не згадати його минуле, втілене у художніх образах, адже лише мистецтво наповнене здатністю відображати дійсність на віки, задаровувати і перемінювати людей, котрі й виступають творцями історичного процесу. Поезія **“Над малюнками Вестерфельда 1651 р.”** І. Драча – це роздуми над відомою замальовкою київської Софії, яка постає на полотні від 1651 року понівеченою, знищеною, покинутою. Яскраві метафори (*“яка ж Софія розвалюха”*), персоніфікація (*“бур'ян буяє в її вухах,/ і горді плечі в лопухах”*), порівняння (*“як суцільна рана”*), паралелізм в описі завойовників і корінних мешканців Києва з використанням вульгаризмів та епітетів-прикладок, близьких до історично застарілої лексики розмовного жанру (*“ходять зайди товстозаді,/ а поруч злидні-прохачі”*, *“іде каліка-просторіка,/ біжить жебрак за паном вслід”* [1, 292]) не віднімають тепла і любові до архітектурної пам'ятки Києва і живого свідка подій, втілення нашої історії, а додають віри у її відродження. Алюзії на сучасність заховані глибоко-глибоко, їх можна відкопати хіба у риторичнім оклику-антитезі *“Як все далеко! Як все близько!”* [1, 293]. Як 4 століття тому руйнували Київ кочовики зі сходу, так в середині ХХ століття його нищили не тільки фашистські загарбники. Звичайно, І. Драчеві, як і будь-кому іншому в той період, навряд чи достеменно було відомо і можна було сказати, як тепер, що, згідно з планом більшовиків, собор святої Софії був би зруйнованим разом із Михайлівським Золотоверхим монастирем, якби у справу не вмішалася французька сторона. Занепад Софії у ХVІІ столітті пов'язаний з відходом Богдана Хмельницького і приходом князя Яна Радзивілла, литовського гетьмана, змальованого пізніше Генріхом Сенкевичем у творі *“Потоп”*. Але ліричний герой поета упевнений, що, хоч історія слави нерідко загублена в кривавих визвольних боях, буде ще й навпаки – гетьман Богдан, воєвничість якого автор порівнює із силою грому, невдовзі повернеться, щоб власне у Софіївському соборі підписати Берестейську угоду з Росією; і після Другої світової війни чужинцю не залишиться

місця в столиці; і можливо, сьогодні й у майбутньому до неї вдасться в'їхати справжньому керманичу. Історія залишиться у душі народу, незважаючи на те, що факти, наче листки з альбому (знову прийом порівняння) губилися, залишаючи окремі витяги.

2. Борис Олійник. Поема **“Дума про місто”** (1981) Б. Олійника присвячена Києву на честь його 1500 років з дня заснування. Ліричний герой поета переноситься в далеке минуле нашого народу, у час, коли плани заснування Києва тільки починали визрівати. Своє слово він розпочинає на Горі, з якою немовби зливається і яку підносить до рівня символу. Ліричний герой собою з'єднує історичне минуле народу із сьогоденням, нагадує про невсипущу історичну пам'ять. Поети в усі віки були сумлінням народу. Мистецтво покликане судити правдивим судом. Як судить сам ліричний герой поета минуле і крізь його призму та алюзії сучасне, так майбутні покоління мають право судити і його. Але суд завжди повинен відповідати істині. І судити має право лише той, хто живе істиною кожну мить життя: *“Бо нас єдина в позачасовім ряді / Нещадна пам'ять. І коли судить / Минуле прагнемо лише по правді, – / Сьогодні / маємо / по правді / жити!”* [2, 565].

Переносячись у минулу праслов'янську епоху, ліричний герой поета проходить через усі лихоліття, які вписані кров'ю і потом у цей часово-просторовий відрізок. Люди сповідують язичницьку віру, моляться кумирам, в природі і світі тоді, як нас вчили, панувала гармонія. Та чи справді все могло бути так гармонійно? Б. Олійник розвінчує цю тезу устами свого героя, жреця, який розповідає про боротьбу за виживання і панування, за наступ орди чужоземців, за втечу племені зі своєї рідної землі. Він один зупиняє народ перед втечею. Слова про трьох чужаків можемо тлумачити як три історичні країни, які зазіхали на територію України впродовж історії: Туреччина, Польща, Росія. Може, і з четвертого боку, поки нібито вільного (яким, напевно, є сучасні розвинуті країни світу), є засідка. Не втече народ. І, врешті-решт, скільки можна коритися і втікати: *“Оце я тут сказав громаді: / Люди, / Передихнімо врешті хоч на мить. / Побігали по світу, як приблуди, / Чи не пора себе нам зупинити! / Ми зопалу заскочили в загати: / Із трьох боків обсіли чужаки. / Четвертий – вільний. Але як здолати / Таємний вир Великої Ріки? / І хто завбачить, чи на боці тому / Нас не чатує ворог звіддала? / І врешті: доки ж утікати... з дому, / Бо це ж таки праматірня земля!”* [2, 570].

У монолозі про народ, який забув храми, забув, чііми є синами, свій рід, скоро навіть пісні і всі традиції забуде, який віддав дуби чужинцям на поталу, можемо простежити алюзії на сучасних українців. У багатонаціональній і в той же час безликій, космополітичній державі було створено умови для виховання молодого покоління в руслі загальнолюдських цінностей, але відірвано від національних коренів, традицій, що не можна поставити на другий план. Як і в попередні століття російський царизм прямо забороняв існування всього українського, що пробуджувало сплячу думку народу, так і в Союзі свідомих українців фізично і морально винищували.

Сім'я, рід, родовід завжди вважалися священними в уявленні наших предків.

Однак з часом сімейні звичаї і традиції починають занепадати в усьому світі. Якщо ж говорити про конкретно наш народ, їх починають винищувати, щоб ідеологічно, розхитавши ґрунт під ногами, стерти історичну пам'ять, змусити українство забути минуле, а відповідно й зруйнувати майбутнє. У поемі Іван Драч намагається нагадати про важливість зв'язку поколінь, передачі соціального і культурного досвіду, збереження звичаїв і цінностей для особистісного й загальнонародного духовного розвитку, що є важливим в умовах поширення космополітичних ідей, в процесі культурної асиміляції й глобального занепаду національного обличчя націй.

Як би людині не було вигідно забути, хто вона і для чого живе, від себе самого вона утекти не зможе. Про це говорить жрець, пропонуючи народові вибирати: втікати далі чи зупинитися, щоб збудувати місто. Рада була ганебною. На жреця кидалися з мечами, ніби він у народу відбирає волю. І билися б і сперечалися би довго, якби не підкралися вороги, яких провели вночі таки свої (це слово поет особливо виділяє, мабуть, звертаючи увагу на той факт, що в нас завжди знаходився зрадник). У результаті несподіваного нападу рід було знищено. Жрець зітхає, з болем намагаючись змиритися з тим, що є: *“Тепер нема ні винних, ані правих./ Немає роду. І руки... нема”* [2, 572]. Він оплакує дочку, до якої уже не прийде князь, яка не народить синів... Його марення є даремними. Розпач огортає жреця так, що він зневірюється і питає, пощо було зводити місто, за що було боротися. Однак він розуміє, що може врятувати народ тільки пам'ять і рід: *“...Було пощо! Ти чуєш, на горбі / Іще несміло криця будить камінь,/ Який чекає сторожко віками,/ Коли нарешті збагнемо собі,/ Що, доки власний корінь не обрящем,/ Як дуб оцей, що освятив мій дід,/ Ми канем в безвість племенем пропащим,/ По кому навіть не озветься слід”* [2, 574].

Ще буде князь пізніше, Кий, з легендарним іменем якого пов'язане заснування Києва, істинна віра, яку поет назве “брат”, розуміючи таку віру, де брат справді дбає про брата (а не лише про себе). Народ вистояв усі потрясіння. Вистояв, бо мав за що боротися й іти на смерть: *“А правда в тому, що і жити легше,/ Коли у тебе є за що вмирати!”* [2, 576]. Ліричний герой Б. Олійника стоїть один на Дніпрових кручах і розуміє, що він бачив видіння чи прозріння – це не має значення. Головне, що є Гора і багато народу, який росте і розвивається. Тому є підстави вірити в краще і майбутнє життя, в незнищенну духовну велич народу України: *“А важливо те,/ Що є Гора. І град у велелюдді./ Вслухаюсь: дише. Отже, він росте./ Коли ж росте, не тільки є – пребуде,/ Допоки Брами Золотої груди / Голубить братства джерело святе!”* [2, 576].

Як бачимо, безпосереднє звернення Івана Драча та Бориса Олійника в ліричних рядках до образу матері міст руських викликане подіями окупації столиці німцями в ході Другої світової війни. Автори роблять акцент на нездоланності першого міста України, вірячи в його вічність як історико-культурного, політико-економічного і духовного центру рідної землі.

Література

1. Драч І. Ф. Вибрані твори : в 2 т. Поезії / І. Ф. Драч ; передм. Л. Новиченка. – К. : Дніпро, 1986. – Т. 1. – 351 с.
2. Олійник Б. І. Основи / Б. І. Олійник ; передмова М. Шевченка ; післямова М. Кудрявцева. – К. : Дніпро, 2005. – 696 с.

Анотація

Стаття присвячена розгляду питання місця і значення образу Києва як культурно-історичного центру в поетичній творчості І. Драча та Б. Олійника. образ матері міст руських використовується для розкриття важливих проблем минулого і сьогодення – історичної пам'яті, родинних традицій, гуманності.

Ключові слова: образ міста, урбаністичний мотив, культурно-історичний центр.

Аннотация

Статья посвящена рассмотрению вопроса места и значения образа Киева как культурно-исторического центра в поэтическом творчестве Ивана Драча и Бориса Олейника. Образ матери городов русских используется для раскрытия важных проблем прошлого и настоящего – исторической памяти, семейных традиций, гуманности.

Ключевые слова: образ города, урбанистический мотив, культурно-исторический центр.

Summary

The article is dedicated to consider the place and importance of the image of Kyiv as a cultural-historical center in the poetic works of Ivan Drach and Borys Oliynyk. This is the image of the mother of Russian cities, which helps to disclose the important problems of past and present – historical memory, family traditions, humanity.

Keywords: image of the city, urban motif, cultural and historical center.

УДК 94: 316.3(477.75)'1870/1917'

Аверіна-Лугова Д.Ю.,
здобувач наукового ступеня кандидата історичних наук,
Таврійський національний університет

ОБРАЗ МІСТА В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ: КРИМ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Незаперечним є той факт, що місто – продукт взаємодії об'єктних і суб'єктних структур життєдіяльності людини, тобто воно не тільки “справа рук людських”, але й породження людської психіки. У цьому сенсі, місто – предмет інтенції, сума відношення до міста та образу міста, піднесена до степеня, який дорівнює кількості мешканців та гостей населеного пункту. Інакше кажучи, відношення до міста та уявлення про місто – значущі фактори формування соціокультурного простору населеного пункту.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття півострівне положення Криму – запорука його історико-економічної винятковості – викликало у мешканців Кримського півострова відчуття власної “нетиповості”, яке в умовах жорсткого політичного централізму трансформувалось в образ Криму-окраїни. Зрозуміло, що